

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО; ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 346.13

DOI <https://doi.org/10.32840/pdu.2022.1.9>

А. О. Сошников

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
відділу проблем модернізації господарського права та законодавства
Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень
імені В. К. Макутова
Національної академії наук України»,
експерт Центру перспективних досліджень
і співробітництва з прав людини в сфері економіки

Ю. О. Єршова

член правління
Офісу аналітики та консультацій
з питань сталого розвитку

ГОСПОДАРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ: ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах повномасштабного військового наступу російської федерації на територію України (збройної агресії), актуалізується питання «перезавантаження» економічної політики держави, як під час запровадженого Президентом України воєнного стану, так і післявоєнний період. Особливого значення набуває регулювання економічних відносин.

Саме зважена державна економічна політика може створити передумови для зменшення темпів економічного падіння та зменшення строків рецесії. У даний час, державна підтримка (через стимулювання) є надважливою, як для галузей економіки, так і окремого бізнесу. Спеціальні режими господарювання, як інструменти державної економічної політики, мають відіграти в цьому питанні значну роль.

В ході дослідження було проаналізовано особливості законодавчого регулювання здійснення господарської діяльності в умовах воєнного стану та надано оцінку урядовій політиці у відповідній сфері.

Запровадження Урядом України майже всеосяжної дерегуляції, шляхом прийняття Постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану», принципово зменшує адміністративний тиск на суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану. У післявоєнний період даний досвід повинен бути всебічно проаналізований та врахований для продовження курсу держави на подальшу дерегуляцію, що в майбутньому дозволить принципово поліпшити інвестиційний клімат, що в свою чергу дозволить залучити відповідні ресурси в національну економіку.

Актуалізується питання (особливо під час воєнного стану) появи та подальшого законодавчого унормування нових різновидів спеціальних режимів господарювання та поєднання декількох в одному чи на одній території та для одних суб'єктів господарювання.

Аргументовано створення спеціальних (вільних) економічних зон та територій пріоритетного розвитку в регіонах, де відбувається релокація – у воєнний час та в регіонах та місцевостях, що зазнали найбільшого руйнування у повоєнний час.

Ключові слова: спеціальний режим господарювання, воєнний стан, державна політика, особливе регулювання, господарська діяльність.

Постановка проблеми. В умовах повномасштабного військового наступу російської федерації на територію України (збройної агресії) актуалізується питання «перезавантаження» економічної політики держави, як під час запровадженого Президентом України воєнного стану, так і післявоєнний період. Особливого значення набуває регулювання економічних відносин.

За оцінками експертів, збитки України від розпочатої війни перевищують \$1 трильйон доларів США. Йде мова, як про прямі інфраструктурні збитки, руйнування інфраструктури, так і про підрахунок подальших втрат української економіки (через падіння ВВП) [1].

Саме зважена державна економічна політика може створити передумови для зменшення темпів економічного падіння та зменшення строків рецесії. У даний час, державна підтримка (через стимулювання) є надважливою, як для галузей економіки, так і окремого бізнесу. Спеціальні режими господарювання, як інструменти державної економічної політики, мають відіграти в цьому питанні значну роль.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спеціальний режим господарювання вже досить тривалий час є предметом, як іноземних, так і вітчизняних вчених. Зокрема, спеціальний режим господарювання досліджувався: О. Зельдіною [2], А. Матвєєвою [3; 4], М. Прохоренко [5], Н. Сергєєвою [6], Л. Таран [7] та іншими. В свою чергу, в частині публікацій не розглядається питання спеціального режиму господарювання в умовах воєнного стану. Також необхідно відзначити, на відсутності повноцінних досліджень спеціального режиму господарювання в умовах вже діючого воєнного стану.

Мета статті – проаналізувати особливості законодавчого регулювання здійснення господарської діяльності в умовах воєнного стану та надати оцінку урядовій політиці у відповідній сфері.

Виклад основного матеріалу. Вітчизняні та іноземні дослідники постійно акцентують свою увагу на впливі спеціального правового режиму господарювання на суспільні відносини. Так, А. Матвєєва наголошує, що спеціальний правовий режим господарювання необхідно роз-

глядати як один із основних напрямків національної економічної політики в контексті удосконалення провадження господарської діяльності в Україні, спрощення ведення бізнесу в державі (у тому числі і його започаткування [4, с. 42].

Л. Таран підкреслює, що спеціальний режим господарювання – це особливий порядок правового регулювання певних загальних відносин, який встановлюється до конкретного кола суб'єктів або суб'єктів сфери їхньої діяльності і який відрізняється від загального режиму або пільговою, або обмежувальною направленістю регулювання, обумовленого публічним інтересом, відображеного в усіх елементах його механізму, через гарантії, пільги, форми державної підтримки, обмеження, заборони і додаткові підстави юридичної відповідальності [7, с. 1239–1240].

Найбільш комплексне визначення спеціального режиму господарювання дає професор О. Зельдіна, так, спеціальний правовий режим господарювання – це правовий режим, що визначає порядок організації та здійснення господарської діяльності на певній території, у певній галузі економіки, що відрізняється від загального режиму господарської діяльності, передбаченого законодавством, і вводиться державою з певною метою для забезпечення розумного сполучення публічних і приватних інтересів за допомогою встановлення обмежень та/або заохочень для суб'єктів господарювання [2, с. 9]. Автор, зокрема, робить акцент на цілі та завданнях, з якими і запроваджується спеціальний режим господарювання.

В свою чергу, до ознак спеціального правового режиму слід віднести наступні: спеціальна мета створення спеціального правового режиму; використання специфічних правових засобів; виокремлення у певний блок юридичних норм, які комплексно регулюють організацію та здійснення господарської діяльності у межах цього спеціального режиму; коло осіб, на яких розповсюджується цей спеціальний правовий режим [8, с. 93].

Зазвичай, встановлення на частині території України чи в певній галузі економіки спеціального режиму господарювання означає, що законодавство України застосовується на такій території чи у такій

галузі з урахуванням певних особливостей, не характерних для загального режиму здійснення господарської діяльності в країні. Об'єктивна необхідність запровадження спеціальних режимів господарської діяльності на окремих територіях базується на усвідомленні того факту, що такі території у конкретних соціально-економічних умовах не можуть ефективно розвиватися у разі здійснення господарювання відповідно до загальних правових норм [9].

Д. Коссе вважає, що спеціальний режим господарювання може застосовуватися для розвитку національного товаровиробника, впровадження інноваційних технологій на визначених територіях, у визначених та стратегічно важливих напрямках економіки України [10, с. 160].

Необхідно підкреслити, що відповідні авторські підходи більш притаманні для спеціальних режимів господарювання в державах, де не відбуваються регулярні військові дії (у мирний час).

Відповідно до положень Господарського кодексу України до різновидів спеціального режиму господарювання відносяться:

- господарювання у спеціальних (вільних) економічних зонах;
- концесії;
- виключна (морська) економічна зона України; на державному кордоні України;
- в санітарно-захисних та інших охоронних зонах, територіях та об'єктах, що особливо охороняються;
- спеціальний режим господарювання в окремих галузях народного господарства;
- території пріоритетного розвитку;
- спеціальний режим господарювання в умовах надзвичайного стану, надзвичайної екологічної ситуації;
- спеціальний режим господарювання в умовах воєнного стану [11].

А вже ст. 417 Господарського кодексу України встановлений порядок здійснення господарської діяльності в умовах воєнного стану, зокрема, що у період дії воєнного стану, введеного на території України або в окремих місцевостях, правовий режим господарської діяльності визначається на основі закону про оборону України, інших законодавчих актів щодо забезпечення обороноздатності держави та законодавства про режим воєнного стану.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [12].

24 лютого 2022 року Президентом України відповідним указом «Про введення воєнного стану в Україні» № 64/2022 було введено зранку 24 лютого 2022 року на всій території України воєнний стан [13], який був у подальшому затверджений Законом України [14].

Відповідно до ст. 9 Закону України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 року № 1932-XII Уряд України здійснює загальнодержавні заходи щодо забезпечення живучості об'єктів національної економіки та державного управління у воєнний час [15].

18 березня 2022 року, з метою регламентації особливостей господарської діяльності під час воєнного стану, було прийнято Постанову Кабінету Міністрів України «Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану» № 314 (з подальшими змінами) [16]. Урядом України був взятий курс на лібералізацію державного регулювання економічних відносин (дерегуляцію) під час дії воєнного стану. Так, встановлено, що на період воєнного стану право на провадження господарської діяльності може набуватися суб'єктами господарювання на підставі безоплатного подання до органів ліцензування, дозвільних органів та суб'єктів надання публічних (електронних публічних) послуг декларації про провадження господарської діяльності, без отримання дозвільних документів (документів дозвільного характеру, ліцензій або інших результатів надання

публічних послуг). Тобто Кабінет Міністрів України пішов на безпрецедентні кроки: запровадження декларативного принципу у окремих видах господарської діяльності; звільнення від плати адміністративних та інших зборів; скасування обов'язку отримання дозвільних документів для відповідних видів господарської діяльності.

Додатково встановлено види господарської діяльності, на які не може розповсюджено відповідні виключення.

В свою чергу, органи ліцензування, дозвільні органи та суб'єкти надання публічних (електронних публічних) послуг зобов'язуються на своїх офіційних веб-сайтах розміщувати переліки поданих декларацій.

Суб'єкти господарювання, які набули право на провадження господарської діяльності на підставі декларації, у разі відсутності відповідних дозвільних документів (документи дозвільного характеру, ліцензії та/або інші результати надання публічних послуг), невідкладно, але не пізніше трьох місяців після припинення чи скасування воєнного стану звертаються до відповідних органів ліцензування, дозвільних органів та суб'єктів надання публічних (електронних публічних) послуг і отримують відповідні дозвільні документи в порядку, строки та на умовах, передбачених законодавством, без зупинення (припинення) їх діяльності;

Також передбачено, що строки дії вже діючих строкових ліцензій та документів дозвільного характеру автоматично продовжуються на період воєнного стану та три місяці з дня його припинення чи скасування.

Рішення Уряду України дозволяє зменшити адміністративний тиск на суб'єктів господарювання під час воєнного стану, що дозволяє бізнесу займатися своєю безпосередньою діяльністю. З зрозумілих причин про поліпшення інвестиційного клімату говорити недоречно, хоча у мирний час відповідне рішення сприяло залученню інвестицій та пожвавленню економічної активності. Досвід запровадження такої значної дерегуляції видів господарської діяльності повинен всебічно проаналізований у післявоєнний час, для продовження процесів дерегуляції у подальшому.

Необхідно погодитись, що одним з недоліком функціонування спеціальних режимів господарювання є відсутність законодавчого закріплення можливості моделювання нових видів спеціальний режим господарювання, не передбачених господарським законодавством [3, с. 145]. Особливо це набуває актуальності під час дії воєнного стану, коли у державі, в особі Уряду, повинен бути широкий інструментарій для впливу на здійснення господарської діяльності.

Набуває нового значення створення спеціальних (вільних) економічних зон та територій пріоритетного розвитку в регіонах та місцевостях, що зазнали найбільшого руйнування (Донеччина, Луганщина, Харківщина, Київщина, Чернігівщина тощо) від держави-окупантам, а також в західних та центральних регіонах України. Оскільки саме в ці регіони відбувається релокація (евакуація підприємств та виробничих потужностей з територій бойових дій). Зараз релокацію можна розглядати, як нову форму державної підтримки постраждалому вітчизняному бізнесу.

Висновки і пропозиції. В ході дослідження було проаналізовано особливості законодавчого регулювання здійснення господарської діяльності в умовах воєнного стану та надано оцінку урядовій політиці у відповідній сфері.

Запровадження Урядом України майже всеосяжної дерегуляції, шляхом прийняття Постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану», принципово зменшує адміністративний тиск на суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану. У післявоєнний період даний досвід повинен бути всебічно проаналізований та врахований для продовження курсу держави на подальшу дерегуляцію, що в майбутньому дозволить принципово поліпшити інвестиційний клімат, що в свою чергу дозволить залучити відповідні ресурси в національну економіку.

Актуалізується питання (особливо під час воєнного стану) появи та подальшого законодавчого унормування нових різновидів спеціальних режимів господарювання та поєднання декількох в одному чи на одній території та для одних суб'єктів господарювання.

Аргументовано створення спеціальних (вільних) економічних зон та територій пріоритетного розвитку в регіонах, де відбувається релокація – у военний час та в регіонах та місцевостях, що зазнали найбільшого руйнування у повоєнний час.

Подальші дослідження планується спрямувати на: аналіз урядової політики щодо евакуації підприємств та виробничих потужностей з зони бойових дій (релокації); вивчення впливу держави на здійснення господарської діяльності в военний та пост-воєнний період (можливо, доцільно бути говорити про окремий режим господарювання).

Список використаної літератури:

1. Збитки України від розпочатої Росією війни перевищують \$1 трильйон. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/vtrati-ukrajini-cherez-viynu-z-rosiyeyu-perevishchuyut-1-trilyon-novini-ukrajina-11764189.html>
2. Зельдіна О. Р. Теоретичні аспекти спеціального режиму господарювання : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Донецьк, 2007. 40 с.
3. Матвєєва А. В. Здійснення господарської діяльності в умовах дії спеціальних режимів господарювання. *Розвиток підприємництва України безпека здійснення господарської діяльності* – 14.12.2018, м. Харків. С. 142–146. URL: <https://ndipzir.org.ua/conference/2018/12/14/RozvytokPidprVUkr18-31.pdf>
4. Матвєєва А. В. Спеціальний правовий режим господарювання: поняття і види. *Право та інновації*. 2018. № 4(24). С. 39–44.
5. Прохоренко М. М. Правове регулювання господарської діяльності та господарських відносин в особливий період. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2016. № 2(39). С. 151–161. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npau_2016_2_26
6. Сергєєва Н. С. Спеціальний режим господарювання в умовах надзвичайного стану: удосконалення механізму правового регулювання. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2014. № 4(19). С. 159–169. Режим доступу: <http://econtlaw.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/01/4-159-169.pdf>
7. Хозяйственный кодекс Украины: Научно-практический комментарий / під ред. А. Г. Бобкової. Х. : ФЛ-П Вапнярчук Н. Н., 2008. 1296 с.
8. Матвєєва А. В. Проблеми правового забезпечення спеціального правового режиму господарювання. *Економіко-правові проблеми розвитку та сприяння господарській діяльності в сучасних умовах* : збірник матеріалів круглого столу (м. Харків, 25 травня 2018 р.). Харків : Право. 2018. С. 90–94.
9. Олійник О. С. Поняття та особливості спеціального правового режиму в сучасних умовах господарювання. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2011. Вип. 26. С. 142–148. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvchzu_2011_26_21
10. Коссе Д. Д. Аналіз можливостей заточування правових режимів в економіці України. *Правове регулювання економіки*. 2014. № 14. С. 149–161. Режим доступу: <https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/12364/149-161.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
11. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, 19–20, 21–22.
12. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 06 квітня 2000 р. № 1647-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 28.
13. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022. *Голос України*. 2022. № 37.
14. Про затвердження Указу Президента України «Про ведення воєнного стану в Україні»: Закон України від 24 лютого 2022 р. № 2102-IX. *Голос України*. 2022. № 37.
15. Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 р. № 1932-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 106.
16. Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 березня 2022 р. № 314. *Офіційний вісник України*. 2022. № 26. Ст. 1399.

Soshnykov A., Yershova Yu. Economic activity: peculiarities of implementation in martial law

In the context of a full-scale military offensive of the Russian Federation on the territory of Ukraine (armed aggression), the issue of "resetting" the economic policy of the state is relevant, both during the martial law imposed by the President

of Ukraine and the postwar period. Of particular importance is the regulation of economic relations.

It is prudent state economic policy that can create the preconditions for reducing the rate of economic decline and reducing the recession. Currently, government support (through incentives) is crucial for both the economy and the individual business. Special management regimes, as instruments of state economic policy, should play a significant role in this matter.

The study analysed the features of the legislative regulation of economic activity in martial law and provided an assessment of government policy in this area.

The introduction by the Government of Ukraine of almost comprehensive deregulation, by adopting the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "Some issues of ensuring economic activity in martial law", fundamentally reduces the administrative pressure on business entities in martial law. In the post-war period, this experience should be comprehensively analysed and taken into account to continue the state's course of further deregulation, which in the future will fundamentally improve the investment climate, which in turn will attract relevant resources to the national economy.

The issue (especially during martial law) of the emergence and further legislative regulation of new types of special management regimes and the combination of several in one or one territory and for one business entity is being raised.

The creation of special (free) economic zones and territories of priority development in the regions where relocation takes place – in wartime and in the regions and localities that suffered the most in the post-war period.

Key words: *special regime of management, martial law, state policy, special regulation, economic activity.*